

- OBERREUTER, Ulrich (1986): »Opposition«, v: Pipers Wörterbuch zur Politik (1985), 1, uredil Dieter Nohlen. Politikwissenschaft. Theorien-Methoden-Begriffe. Uredila Dieter Nohlen in Rainer Olaf Schultze, Pieper, Zürich.
- OBERREUTER, Heinrich (1985a): »Krise des Parlamentarismus?«, v: Matz, Ulrich – ur., 1985.
- OFFE, Klaus (1985): Družbena moč in politična oblast (uredil M. Maček). DE, Ljubljana.
- PASQUINO, Gianfranco – ur. (1990): Opposizione, governo ombra, alternativa. Laterza, Roma-Bari.
- PASQUINO, Gianfranco (1990a): »Perche e come studiare l'opposizione«, v: Pasquino – ur. (1990), str. 1–26.
- PELINKA, Anton (1989): »Zur Entwicklung einer Oppositionskultur im Österreich«, OZP, 2/1989, 141–150.
- PUNNETT, R. M. (1973): Front Bench Opposition: The Role of the Leader of the Opposition, the Shadow Cabinet and Shadow Government in British Politics, Heinemann, London.
- RANNEY, Austin (1983): Channels of Power. The Impact of Television on American Politics, Basic Books, New York.
- STEFFANI, Winfried (1977): »Opposition«, v: Sontheimer, K.-Röhring, H. – ur. (1977): Handbuch des politischen systems der BRD, München, 427–433.
- SCHUMANN, H. G. – ur. (1976): Die Rolle der Opposition in der Bundesrepublik Deutschland, Darmstadt.
- SPLICHAL, Slavko (1981): Množično komuniciranje med svobodo in odtujitvijo, Obzorja, Maribor.
- SPLICHAL, Slavko – Hochheimer, John Jakubowicz, Kalor – ur., (1990): Democratization and Media, An East-West Dialogue, Faculty of Sociology, Political Science and Journalism, Ljubljana.
- VREG, France (1990): Demokratično komuniciranje, Obzorja, Maribor.

MILAN ZVER*

Zaton evropskega protiparlamentarizma?

*»A l'instant qu' un peuple se
donne des representant, il n'est plus
libre, il n'est plus«*

J. J. Rousseau

Namen te naloge je potrditi tezo o ciklični pojavnosti protiparlamentarnih gibanj v moderni evropski zgodovini ter opozoriti na reparlamentarizacijo, ki takim obdobjem sledijo in smo mu v Evropi ponovno priča.

Parlamentarizem kot poseben način oblikovanja izvršne politične moči (»parlamentarne vlade«) ter razmerja do drugih vej državne oblasti (v tem smislu so specifičnosti v primerjavi s partijsko, ljudsko, skupščinsko, nadalje vlado narodne rešitve itd.) so po svoji historični emancipaciji od krone prišli na celino iz Anglije. V tem pomenu ga razlikujemo od predsedniškega sistema.¹

Tu sta lahko zgleda nemški in ameriški politični sistem, medtem ko je francoski v bistvu »hibridni« sistem.

Izmed številnih definicij parlamentarizma se bomo pri orisu geneze protiparlamentarnih gibanj in paradigem v zadnjem stoletju v Evropi oprli na njegovo širše razumevanje, ki pojasnjuje logiko modernega transferja interesov oz. politične intermediacije civilne družbe in države. To označujejo naslednji moderni politični dejavniki: demokratični volilni mehanizem, strankarski politični pluralizem, sistem sprejemanja parlamentarnih odločitev (kompromis in večina), svobodni mandat,

¹ Povzemimo nekaj komparativnih momentov:

parlamentarna vlada(vina):
– mehanizmi neposrednega nadzora
– eksekutiva in legislativa personalno povezani
– vlada izhaja iz parlamenta (odgovornost, odpoklic)
– vloga političnih strank

predsedniška vlada(vina)
»cheshs and balance« sistem
strukturna ločenost vej oblasti
mandat je bolj neodvisen od predstavnškega organa
neznatna vloga političnih strank

Povzeto po: Informationen zur politischen Bildung, (1986) 165, s. 15.

* Mag. Milan Zver, asistent na FSPN.

profesionalizem itd. Po tej širši opredelitvi modernega parlamentarizma uvrščamo vanj različne predstavniške demokracije: tako francosko, nemško kot ameriško. S tega vidika bi lahko o mešanem sistemu govorili na primeru Švice, za katero so značilni nekateri netipični elementi konkurenčne parlamentarne demokracije (oblike direktne zakonodaje, konkordančni sistem, korporativne strukture).

V politični strukturi moderne evropske družbe sta se glede posredovanja interesov iz civilne družbe na državo uveljavljala, si konkurirala, izrinjala, pa tudi dopolnjevala dva modela: *parlamentarno-predstavniški in funkcionalno-plebiscitarni*.

Parlamentarni predpostavlja oblikovanje in izvrševanje politike v imenu predstavljenih ali v občem interesu (v tem tipu se je uveljavilo načelo svobodnega mandata ter politične in teritorialne reprezentance), medtem ko je cilj funkcionalnega predstavništva zmanjšati razpoko med vladajočimi in vladanimi, ustvariti vtis, da predstavljani sami krojijo politiko; v izvirnem Rousseaujevem smislu bi lahko govorili o identiteti med vladajočimi in vladanimi (uveljavitev imperativnega mandata, delegatskega načela in funkcionalnega zastopstva).

Parlamentarno predstavništvo s historično razvojnega vidika opredeljujeta dva procesa, tj. prenos žarišča politične moči na predstavniška telesa in sprememba predstavniškega mandata iz pretežno imperativnega do pretežno svobodnega oz. parlamentarnega.

Zgodovina modernega parlamentarizma se začenja s fuzijo liberalizma in demokracije. Predliberalni »parlamentarizem« se je oblikoval v dualističnem razmerju med stanovni in fevdalnimi monarhi, med družbo in državo. Tradicionalne srednjeveške skupščine, predhodnice parlamenta, npr. nemška Hoftage in angleška witangemont, so bile še ohlapne in zgolj posvetovalne, a so se sčasoma razvile v trdnjše politične strukture. Šolski zgled tega je Anglija.

V primerjavi s klasičnim konstitucionalizmom – ki je priznaval osnovne državljanske pravice – je ideja demokratičnega parlamentarizma z vso svojo moderno politično »opremo« pomenila resničen napredek zlasti v smislu politične modernizacije. Ko je kazalo, da je parlamentarizem primerna in za vse sprejemljiva sistemska rešitev naraščajoče kompleksnosti in potreb moderne družbe, so se kmalu po prvi svetovni vojni pojavile številne teorije o krizi parlamentarizma (in parlamentarne demokracije).

Oglejmo si tipične smeri kritik modernega parlamentarizma.

Katoliška kritika političnega parlamentarizma

Modernizaciji političnega življenja se je na svoj način, najbolj izrazit prav v srednjeevropskih deželah, upirala katoliška cerkev. Liberalnodemokratičnemu urejevanju političnega življenja je zoperstavila svojo, solidaristično in organizacijski načelo, kar je napovedala že okrožnica Rerum novarum (1891), in dokončno vzpostavila Quadragesimo anno (1931), ko se je uradna cerkvena ideologija odkrito navezala na stanovski korporativizem, doktrino, ki je temeljila na stanovskih korporacijah, osrednjih korporativnih strukturah družbe, ki imajo glavno funkcijo v ekonomskem in zlasti političnem življenju.

Družbena harmonija in socialni mir po načelih socialne vzajemnosti in solidarnosti sta bili temeljni moralni načeli modela, ki prav na tej točki zavrača socialno-politično konfliktno naravo liberalnega parlamentarizma. Nekatere »samoupravne« konceptije stanovstva so v tem smislu predvidevale *razdržavljanje* določenih socialnih funkcij parlamentarne države, kot so zaposlovanje, zavarovanje, socialna pomoč delavcem itd. Tudi na ravni gospodarske organiziranosti so uvajali nekompetitivni (dogovorni) model. Strukture poklicnih korporacij so v t. i. *čistih korporativnih sistemih* s prevzemanjem političnih pristojnosti zbrisovale razliko med političnim in ekonomskim in s tem v temelju zanikale postavke parlamentarizma.

Integrativni politični sistemi stanovskega korporativizma so ukinili politično parlamentarno reprezentanco, strankarski pluralizem, demokratične volitve in druge demokratične pridobitve ter uvajali *funkcionalni* tip predstavnštva, katerega substanca ni več teritorialna, marveč »dejavnostna«. Z odpravo političnih strank so hoteli odpraviti *posredovanje* političnih interesov in uvesti deputatski (delegatski transfer), ki naj bi bil bolj *avtentičen*. V praksi pa je šlo, tudi v primerih, ko so legitimirali sistem z avtoriteto uradne cerkvene ideologije, v bistvu le za prikrit sistem diktature ene same politične organizacije in njihovih voditeljev (Dolfuss, Salazar, Franco). Poleg čiste koncepcije stanovskega sistema, ki so ga od »političnega parlamentarizma« razločevali s pridevnikom »gospodarski ali socialno-gospodarski«, so se znotraj katoliškega gibanja uveljavljale koncepcije o koeksistenci parlamentarno-strankarskega in funkcionalno-delegatskega transferja interesov. To bi bil *dvozbornični oz. mešani sistem*, ki so ga predvidevali zlasti v slovenskih stanovsko korporativnih koncesijah (Ahčin, Jeraj, Aleksič, Gosar idr.). Nekateri so videli funkcijo korporativnih struktur le kot svetodajno vlogo v okviru »demokratičnega parlamentarizma«.²

Gradnje družbe po katoliško korporativnih zamislih, to je določilih, ki so bila vsaj do začetka 40. let onkraj demokratično parlamentarnega sistema, so se v 20. in 30. letih lotili v Španiji, na Portugalskem, najbolj odmevno pa gotovo v času t. i. Dolfussove Avstrije (1934–1938). To je bil fundamentalističen projekt, ki je zahteval zamenjavo liberalnega političnega sistema z »novo obliko demokracije«.³

Voluntarizem teh predstav najbolj ponazori komentar novih oblastnikov v Avstriji, češ da je s 1. majem 1934 zgodovinsko sklenil čas parlamentarizma (Pelinka, 1972, s. 68). Nad politično pragmatiko je bil vzpostavljen katoliški ideologem. Vladajoča percepcija demokracije je pomenila nasprotje »strankarsko konkurenčni demokraciji parlamentarne republike«. Avstrijski stanovski fenomen je v mnogih pogledih značilen za vsa srednjeevropska protiparlamentarna gibanja. Postavljal je enake zahteve kot druga tovrstna gibanja (npr. slovensko): idejo harmonije, identitete med vladajočimi in vladanimi (oz. zagotovljen trajni stik med njimi), *socialni mir in nekompetitivnost*, enotnost namesto političnega pluralizma, ki vodi v konfliktnosti. *Funkcionalni oz. konkretnejše stanovsko-poklicni transfer interesov* (delegatstvo) je ohranjal in zagotavljal *avtentičnejše posredovanje »stvarnih in življenjskih« interesov*, ne pa interesov, ki se spremenijo v »politikum«.

Teorije elit, identitete in fašizem

Med prvimi ostrimi kritiki liberalnodemokratične, »množične« demokratizacije politike je bil *Gaetano Mosca*, ki je sredi 20. let spoznal, da je parlamentarna država vredna pomilovanja, če že ne »nagrobne govora« (W. Roerich, 1981, s. 58.). Izražal je dvom o »upravičenosti« modernega parlamentarnega predstavn-

² Pojem »demokratičnega parlamentarizma« se je uveljavil v 20. letih, ko se je t. i. »gospodarski parlamentarizem« kot nepolitično predstavnštvo gospodarskih poklicnih stanov v nekaterih političnih gibanjih pojavil kot alternativa h krizi podvrženega »političnega« oz. »demokratičnega« (izvoljenega na temelju splošne in enake volilne pravice) parlamenta, ki naj bi bil nekompetenten pri reševanju socialnih in gospodarskih vprašanj, ki so med gospodarsko recesijo postala še posebej pereča.

³ Na Avstrijskem je bila med obema svetovnima vojnama specifična politična situacija. Za oblast sta se bojevali dve najmočnejši politični gibanji, socialdemokrati in krščanski socialci. Politični koncepti obojih so temeljili na zavračanju parlamentarizma. Res je, da so socialisti v nekajletnem obdobju pred krščanskosocialnim prevratom na vso moč branili parlamentarno ureditev, vendar le v bojnini pred »katoliško diktaturo«. Po drugi strani so predstavniki avstromarksistične šole razgrinjali svoje radikalnejše in parlamentarizmu nenaklonjene zamisli (=diktatura proletariata), ki so v nasprotjem taboru vzbujale strah in nezaupanje. Napetost med obema lagerjema je bila takšna, da se je protiparlamentarni udar maja 1934 v bistvu moral zgoditi. S te ali druge strani. O tem glej več v Anton Pelinka, *Stand oder Klasse?*, Wien, 1972 in Milan Zver, *Politična misel slovenskih socialdemokratov (Vpliv avstromarksizma na modele demokracije pri slovenskih socialistih med obema vojnama.)* Ljubljana, 1990, mag. delo, RI FSPN.

štva in v razširitev volilne pravice ter ugotavljal, da je imela beseda parlamentarizem v Italiji vselej »unerfreulichen« prizvok in pomen. Opozarjal je na oligarhične, zlasti pa na birokratične tendence modernega parlamentarizma, ter na »organsko« nekompatibilnost angleškega parlamentarnega sistema s kontinentalnim političnim okoljem. Medtem ko je Mosca priporočal konservativno-liberalni model, v katerem je poveličeval in etično utemeljeval vladavino manjšine (!), je *Vilfredo Pareto* razvil koncepcijo elitizma – ki ima v zvezi s parlamentarizmom veliko skupnega s klasično Burkejevo koncepcijo oligarhično-elitistične narave parlamentarizma – in načelom »racionalne« politike, ki naj bi ga liberalizem izgubil zaradi zlitja z demokracijo. Kot kritiko liberalne države je razvil elitistično teorijo »novega liberalizma«. Njegova zamisel transformacije demokracije je bila protiparlamentarna in naperjena proti »demokratični ideologiji večine«, kjer ni »racionalne« substance v politiki, ki jo sicer predstavljajo elite (ibid, s. 58–70 in 166–171).

V Nemčiji je socialna in politična misel v 30. letih postajala vse bolj v funkciji afirmacije nacistične ideologije, za kar so bili v sami nemški zgodovini ideološki vzvodi, zlasti v smislu insuficience liberalne tradicije. Nemčija je namreč »proizvajala« znamenite »ne«-liberaliste (Hegel, Marx), ne nazadnje pa je prav med vzponom fašizma nekaj najvidnejših nemških intelektualcev (Sombart, Schmitt, Freyer, Michels, Spann itd.) kazalo afinitete do totalitarnih ali vsaj avtoritarnih postavk, političnih režimov ali njihovih voditeljev.

O. Spann je celo trdil, da je funkcija sociologije boj zoper liberalizem in individualizem (Spann, 1930, s. 91). Njegova »šola«, ki je vplivala na ideološko fiziognomijo fašističnega gibanja, se je iz družbe preusmerila na nacijo kot predmet proučevanja primernejše entitete, kot je (diferencirana) družba. Treba je sicer reči, vsaj za Freyerja in Spanna,⁴ da sta bila prepričana, da konstruirata le svojo sociološko teorijo.

Po letu 1935 se je dobršen del nemške družboslovne misli spoprijel s spremembo pravnega sistema, med njimi tudi največja avtoriteta in najprodonerjši kritik modernega parlamentarizma – *Carl Schmitt*, ki si je prav tako kot pristaši teorije identitete zastavljal vprašanje o zagotovitvi enotnosti med »Volk«-skupnostjo in voditeljem (Führerjem).

Parlamentarizmu, katerega funkcija je bila zagotavljanje javnosti politike in političnega ravnotežja, je Schmitt, kakor radikalni katoliški sociologi, pripisoval zadnjo uro in ga videl le še kot »znamenje časa« 19. stoletja. Ko razpravlja o kriznem, »geistgeschichtlichen« stanju parlamentarizma v 20. stoletju, ki ga povzročajo čisto pragmatični dejavniki razvoja, omenja »naraščanje vpliva demokracije«. Politična demokratizacija pritiska na vlade, da širijo svoje delovanje zaradi zadovoljive socialnih in gospodarskih zahtev množic. Demokracija proti parlamentarizmu, torej. »Parlamentarizem 19. stoletja« kot vzorec vzdržnega sistema napravi v 20. stoletju svoj salto mortale. Liberalno parlamentarno načelo omejitve oblasti se zaradi naraščajočega pritiska ljudstva na vladanje (»demokratizacije«) sprevrže v svoje nasprotje ter povzroči nujno krepitev države. To ugotovitev je pol stoletja za tem, v »nemirnih« 60. letih na Zahodu ponovila neokonservativna t. i. trilateralna komisija (M. J. Crozier et al, 1982). Parlament in njegova vlada sta torej *prenasičena*, naraščanje politične kompetitivnosti med strankami in množična demokracija pa onemogočata funkcioniranje parlamenta po načelu javnega dialoga – pogajanj. Državi zaradi tega nenehno grozi *nestabilnost*.

V Schmittovi tezi, da demokracija temelji na načelu izključitve, je zaznavna, na kar je opozoril J. Kean (1990, s. 144), njegova, milo rečeno, nekritičnost do protiparlamentarnih gibanj, kot sta fašizem in boljševizem, saj jih celo ni imel za nedemokratična. V njih je videl celo prednost v tem, da so sposobna odpraviti

⁴ O. Spann je bil zelo poznan tudi v slovenski, zlasti stanovskokatoliški politični doktrini, vendar ga je slovenska »samoupravna« stanovsko-korporativistična šola sprejela s kritično distanco.

partikularistične značilnosti parlamentarizma, njegovo raznoterost in razdvojenost med državljani in njihovimi predstavniki, ravno to torej, kar ovira uveljavitev demokracije, ki naj bi predpostavljala istovetnost vladajočih in vladanih. Zato postane večstrankarski parlament pri C. Schmittu odveč.

Komunistični ekvivalenti parlamentarizma

Parlament je bil tista institucija v moderni družbi, do katere so socialistične doktrine oblikovale najbolj nasprotujoč odnos. Zgodnja ideološka diferenciacija socialističnega gibanja je temeljila prav na različnih vrednotenjih parlamentarizma. V interpretaciji odnosa Marxa do parlamentarizma D. Held piše (1989, s. 130), naj bi parlamentarno »mašinerijo« liberalne države zamenjala struktura komune. S tem se zagotovi popolna odgovornost poslancev-delegatov. Najmanjše skupnosti bi opravljale lastne zadeve, volile *delegat* v večje administrativne enote in tako naprej v sam vrh »piramidno« strukturirane »neposredne demokracije«, kjer je mogoče vse delegate odpoklicati, če se niso ravnali po navodilih delegantov (*imperativni mandat*). Postkapitalistična država torej v Marxovi predstavi ni bila podobna parlamentarni. Held je opominjal na Marxovo misel, da parlamenti ustvarijo nesprejemljive pregrade med vladami in njihovimi predstavniki; *občasno glasovanje* ni zadostna podlaga za zagotovitev ustrezne predstavitve potreb ljudi. Zato se je zavzemal za sistem *neposrednega delegiranja*, ki poveča stopnjo odgovornosti, kar nadalje dosega tudi z *združevanjem različnih vidikov oblasti*. Obenem pa naj bi ta sistem omogočal *kontinuiran nadzor* volilnega telesa. S to koncepcijo je vsekar skladna Marxova teza o *odmiranju države in politike*.

Marx seveda z opisanim historičnim (kar v marksizmu pomeni predvsem minljivim) pojmovanjem »buržoazne mašinerije« ni odklanjal parlamentarizma kar tako, tudi, ko lahko še koristi delavskemu razredu (ali drugače, ko razmere za revolucijo niso zrele). Tudi Engels je v pozni starosti spoštljiveje govoril o parlamentarizmu. K. Kautsky je že konec prejšnjega stoletja zavračal fundamentalizem leveice. Dokazoval je, da je demokratizirajoči se parlamentarni sistem najprimernejši v delavskem boju in da je direktna zakonodaja primernejša v neurbanih, torej neproletarskih območjih. Govoriti o moderni demokraciji, je govoril Kautsky, pomeni govoriti o parlamentarizmu. Že leta 1893 je pisal, da . . . »Samo politični slepec danes še lahko trdi, da predstavniški sistem utrjuje tudi v režimu splošne volilne pravice nadvlado buržoazij« (K. Kautsky, 1893, s. 118). Toda argumenti Kautskega v delavskem gibanju vendarle niso bili splošno sprejeti; celo Hainfeldski (1889) in Erfurtski (1891) program, pri pisanju katerih je celo sam sodeloval, nista zaobšla razredno »instrumentalistične«, v bistvu torej negativne percepcije parlamentarizma.

Omenimo najprej parlamentarno kritiko v francoskem sindikalističnem gibanju in v anarhizmu. Ne le da so zavračali parlamentarizem kot obliko razrednega boja – kar je bila sicer ključna točka socialističnih kritik parlamentarizma – marveč je njihova kritika parlamentarizma temeljila tudi na negaciji parlamentarnega predstavnštva sploh. V *svoji sindikalni* piramidni in vsedržavni strukturi, ki ne bi vodila le produkcije, so videli zametek celotne družbe (F. Pelouttier, H. Lagardelle, A. Briand, G. Sorel).⁵

V socialističnem gibanju se je zgodaj pojavil koncept družbene ureditve, ki bi nadomestil parlamentarizem in postal novi »nucleus« (Korsch) civilizacije, sistem *demokracije svetov*. Kot večina protiparlamentarnih modelov je tudi ta temeljil na

⁵ Sploh je bila za anarhiste značilna nezaupljivost v obstoječe politične institucije. Ko je razpravjal o socialistični taktiki, je G. Sorel svoje nezaupanje v parlamentarizem izrazil takole: »Parlamentarni socializem govori toliko jezikov, kolikor je tipov njegovih odjemalcev«, v »Premišljevanje o nasilju«, Zbornik Antologija nasilja 2, Ljubljana 1986, s. 456.

korporativni logiki urejevanja družbenih zadev; celotna družbena struktura naj bi bila vertikalno integrirana po načelih ekonomske organizacijske strukture.

Največ samoorganizacijskih izkušenj so imeli ruski delavci. Sovjeti so bili v začetku, ko so bili še promartovsko usmerjeni, mišljeni kot oblika samoorganizacije delavcev, boljševiki pa so jih kasneje spremenili v državno ureditev – v sredstvo boljševiške diktature in *ekvivalent razpuščenega parlamenta*. Sistem Sovjetov je tudi v teoriji postal simbol totalne negacije parlamentarizma (leninizem).⁶

Nasproti tej degradaciji ideje svetov so v nemški weimarski republiki govorili o »tretji poti« nemške republike, vstran od boljševizma in čistega »meščanskega« parlamentarizma.

Idejo demokracije svetov so v evropski socialistični misli zastopali R. Luxemburg, M. Adler, A. Pannekoek, K. Korsch, O. Rühle, E. Däumig idr. Ti koncepti so se med seboj razlikovali po stopnji radikalnosti oziroma samozadostnosti, tako da jih delimo na tiste, ki so mišljeni kot popolna *nadomestila* parlamentarne demokracije, to so t. i. čiste teorije svetov, in na tiste, ki so dopolnilo parlamentarnemu sistemu.

Treba je poudariti, da je ta prvotna »nova leвица« na vse moderne politične institucije, pa tudi na parlamentarizem, gledala skozi optiko razrednega boja. Zato ne presenečajo teze o parlamentarizmu kot o »arenah razrednega boja«, »instrumentu diktature buržoazije« itd.

Morda je za slovensko politično misel pomemben odnos avstromarksizma do parlamentarizma. Izmed tistih, ki jih uvrščamo v t. i. jedro avstromarksistične šole, je bil M. Adler tisti, ki je iskal alternativne variante predstavniškega sistema.⁷ Parlamentarizem naj bi bil izraz meščanske družbe in njenega sistema vladavine. Razvita socialna demokracija oz. organska družba ne moreta temeljiti na sistemu, ki je sredstvo vladavine meščanskega razreda, kajti parlamentarizem je demokracijo zožil le na *formo* in *mehanizem*, izpustil pa njeno osnovno obeležje, *enakost in solidarnost*, torej vsebino.⁸

»Novo« demokracijo predvideva tudi koncepcija *gildsocializma*. G. D. H. Cole velja gotovo za najbolj doslednega kritika parlamentarizma znotraj socialističnega gibanja, z velikim vplivom na komunistične, pa tudi reformistične smeri. Po Colu se parlamentarni sistem predstavništva – kjer je reprezentant najprej *voljen na daljši rok* in *brez stalnega nadzora* in predstavlja volilce različnih interesov – kaže ne samo na *nefunkcionalnost*, marveč na neposredno *podvrženost manipulaciji* (»falsificirana reprezentanca«). Cole je predpostavljal, da demokratizacija zahteva najprej decentralizacijo, ki je temeljni pogoj za uveljavitev *funkcionalne demokracije*,

⁶ Parlamentarizem je za Lenina diktatura buržoazije in »klepetalnica«, ki bi se morala spremeniti v »delovno«, tako zakonodajno kot izvršno telo. Zato Lenin postavi pred parlamentarizem funkcionalno predstavništvo komuno! Več glej V. I. Lenin, *Država i revolucija*, Beograd, 1979, s. 9–107.

⁷ O. Bauer se je za sistem svetov navduševal tik po 1. svetovni vojni, ko je nanj s svojimi deli vplival G. D. H. Cole. Bil je kritičen do »bloss« parlamentarne demokracije, kajti parlamentarna reprezentanca je zanj prešibko merilo demokratičnosti. Trdil je, da je parlamentarni sistem »organsko podvržen krizi« in je primeren v momentu ravnotežja sil med razredoma (»organska demokracija«). Kot dopolnilo politični demokraciji je Bauer videl možnost uveljavljanja »funkcionalne demokracije«, ki naj bi kot sistem gospodarske demokracije »združeval in organiziral državljane po njihovih socialnih in ekonomskih funkcijah«. Njegovi koncepti proletarske in socialistične demokracije nista tesno vezani na funkcionalni transfer interesov, kakor je to pri čistih konceptih demokracije svetov, ampak tudi na politično reprezentanco, katere v bran se je Bauer postavil zlasti tedaj, ko je avstrijski katoliški tabor uveljavljal stanovsko korporativni sistem. Njegove kritike tega sistema so segale tudi v Slovenijo. Več o tem glej Milan Zver, *ibidem*, 1990.

⁸ Adlerjevim pomislekom o parlamentarizmu, ki naj bi puščal vnapar ekonomsko življenje in s tem ekonomsko enakost, kar je bilo dovolj, da ga je imel za nedemokratičnega, je najbolj nasprotoval H. Kelsen. V zvezi s tem je morda vredno opozoriti na Leserjevo trditev, da je znana Churchillova izjava, da je parlamentarizem najslabša državna forma, da pa boljša ne obstaja, le parafrazirano Kelsnovu stališče (Norbert Leser, 1974). O Kelsnovem odnosu do parlamentarizma, glej med drugim v Vom Wesen und Wert der Demokratie, Tuebingen, 1929. Adler, ki je bil sicer v trajnem idejnem sporu s kolegom profesorjem Kelsnom, je svoj protiparlamentarizem razvijal v okviru svoje teorije socialne demokracije (v delu Politische oder soziale Demokratie, Berlin, 1926, Die Staatsauffassung des Marxismus, Wien, 1922, Demokratie und Raetsystem, Wien, 1919 itd.).

negacije klasičnega parlamentarnega predstavnštva, ki ni v stanju izražati množstva različnih interesov. Zato je po njegovem potrebna nova forma posredovanja družbenih interesov, ki bi organsko rastle iz bazičnih oblik družbenega življenja. Ta sistem naj bi omogočal *funkcionalnost predstavljanja*, *dinamičnost volitev*, *povezanost* in *nadzor predstavnikov*.⁹

Na teh postavkah »mehkega« komunističnega je temeljila tudi ideološka struktura socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji.

Neokorporativizem, parlamentarna demokracija ali simbioza?

Neokorporativizem pomeni zadnjih 20 let »grožnja« sistemu parlamentarne strankarske demokracije.¹⁰ Zavrača zlasti privilegiranost političnega združevanja v modernih družbah in podpira logiko interesnega združevanja in komunikacije. Neokorporativizem, ki daje prednost funkcionalnim privilegijem, ima v evropskih državah določene izkušnje (R. V. Alemann/R. G. Heinze, 1981). Če smo proces parlamentarnizacije povezovali z modernizacijo političnega življenja, bi lahko to poimenovali proces *tradicionalizacije* političnega življenja. Elementi funkcionalnega interesnega urejanja družbenih vprašanj so zaradi *preobremenjenosti* demokratičnega parlamentarizma sistemska potreba razvitih in kompleksnih zahodnih družb. Zato je po mnenju mnogih *nekonkurenčna* neokorporativna politika zdravo *nadomestilo* za slabe strani konkurenčne demokracije. *Demarketizacija* politike, ki temelji na nejavni, dogovorni politiki, lahko uvrstimo v okvir *deparlamentarizacije*. Sistemi z močno navzočnostjo korporativne politike (nekateri to dejstvo pojmujejo kot trajno zgodovinsko simbiozo liberalne demokracije in korporativizma), pretežno tisti z močnimi socialdemokratskimi strankami, naj bi tudi uspešneje zagotavljali pogoje za akumulacijo (C. Offe, 1986, s. 131). Da je korporativizem kompatibilen tudi s politično levico, priča tudi sistem socialističnega samoupravljanja iz 70. in 80. let v Jugoslaviji, ki je pomenil radikalno inačico.

Toda če smo v Zahodni Evropi priča delnemu razblagovljenju množične strankarske in parlamentarne politike, je proces v novo nastajajočih demokracijah obrnjen v drugo smer, v smer poblagovljenja politike in *reparlamentarizacije*. Vse večji je namreč delež politike, ki je zunaj komunističnih vladnih struktur (skupščin, politbirojev itd.) in se seli v demokratično izvoljena predstavniška telesa ter postaja kompetitivna in javna. Zato Offejeva teza o možnosti propada konkurenčne demokracije oz. demokratičnega parlamentarizma, ki temelji na spoznanju o vse večji nezaupnici strankam, povečanem obsegu korporativnih političnih odločitev, sodi na vrh, a obenem na konec zadnjega cikla protiparlamentarnih paradig in gibanj, ki jih je ob koncu 80. let močno stresla pragmatika političnomodernizacijskih procesov v Vzhodni in Južni Evropi, pa tudi drugod.

»Predstavljanje žab v parlamentih« in parlamentarnizacija »alterpolitike«

Ko Emil Hübner razpravlja o središčnih točkah današnjih kritik parlamentarizma v Nemčiji, ki je bil vselej ploden političen prostor protiparlamentarnih gibanj in paradigem, najprej ugotovi, da so radikalne kritike, tj. zahteve po odpravi in zamenjavi parlamentarizma, v 70. letih prešle iz mode (1990, s. 25). To seveda ne

⁹ G. D. H. Cole, *Guild Socialism Re-Stated*, London, 1921; povzeto po Slobodan Samardžić, *Demokratija saveta*, Beograd, 1987, s. 257 idr.

¹⁰ R. G. Heinze v zvezi s tem opozarja na zanimivo dilemo: na eni strani neokorporativistične forme politike dvigujejo državno davčno sposobnost, po drugi strani pa krepijo krizo parlamentarizma in podpirajo nove neparlamentarne razprave, ki bi utegnile ogroziti sistemsko celovitost, v R. G. Heinze, *Verbaendepolitik und »Neokorporatismus«*, Opladen, 1981, s. 14.

pomeni, da je iz mode problematizacija parlamentarizma nasploh. Gre za dve zvrsti kritik.

1. Na eni strani so ponovno »prebujene« ideje o večji vlogi »ljudstva« (ali državljanov) v politiki. Kot zgled se pri tem večkrat omenja »dobro« funkcionirajoči švicarski sistem, kljub temu da nekateri pokazatelji spodbijajo mnenje oz. enačbo »več pravic ljudstvu = boljše politične odločitve« (Hübner, 1990, s. 25).

Avstrijski politolog *Joseph Marko* si je v izjemno obsežni študiji postavil vprašanje, koliko lahko direktna demokracija prispeva k legitimaciji sodobnih političnih sistemov (case study Avstrije, Švice in Nemčije). Ugotavljal je, da služi interesni artikulaciji, politični pobudi in participaciji, toda tudi pritisku, opoziciji in nadzoru, legitimaciji in urejevanju konfliktov, odvisno od politične kulture in tradicije. Vendar po drugi strani opozarja, da nadaljnje razvijanje in dopolnjevanje sistema z instrumenti neposredne demokracije ne vodita »avtomatično« do več demokracije, če niso zagotovljeni vsi pogoji za sistemsko absorpcijo (J. Marko, 1987, s. 58).

Nadaljnji pregled nekaterih sodobnih tovrstnih diskusij v Srednji Evropi kaže na nadaljevanje diskusij o *bazični in komunalni demokraciji*, ki se zelo jasno navezuje na t. i. protiparlamentarno oz. protikonvencionalno paradigmo politike. Najnovejše razprave so povezane s ponovnim oživljanjem vrednot *individualizma in avtonomije*, vrednot »postmoderne« načina bivanja. Na temeljni družbeni ravni ni se namreč ideje plebiscitarnosti in participacije lažje uveljavijo (K. Simon, 1987, s. 232).

2. Izjemno teoretsko pozornost pa je pritegnila t. i. paradigma »*meje večinske demokracije*«, ki je reafirmirala tezo o »križi reprezentativne demokracije« (B. Guggenberger) in stare ugovore večinski demokraciji, pri čemer je parlamentarizem v ozadju te kritike.

V okviru te paradigme je v ospredju kritika *empirične večine* kot »tiranu« in osnovnem razlogu težav pri legitimiranju politične ureditve. Pri tem se pogosto opirajo na Rousseaujevo zamisel »*volonte general*«. *Heidrun Abromeit* išče razrešitev nasprotja med manjšino in večino v alternativnem »*federativnem principu politike*« kot »*plebiscitarni korektiv*« parlamentarni reprezentanci (1984, s. 146). Da bi se izognili heteronomiji večine, unitarizaciji politike, ki jo uvaja svobodna in vsesplošna strankarska konkurenca, nekompetentnosti in tiraniji večinskih odločitev, predlaga vpeljavo »federalnih« mehanizmov, katerih funkcije bomo povzeli tudi zaradi zanimivosti za naš politični prostor:

1. Federalno načelo uveljavlja *vertikalno delitev oblasti*, ki naj dopolni horizontalno v parlamentarnem sistemu.

2. *Varuje manjšine* in s tem zglajuje strankarskopolične napetosti. Razdelitev državne oblasti na avtonomna telesa različnih področij omogoča vsem manjšinam (opoziciji), da izvajajo del državne oblasti.

3. Povečanje možnosti uresničevanja demokratskih vrednot, tj. možnosti za želeno participacijo prebivalstva in izboljšanje *možnosti uveljavljanja njihovih regionalno diferenciranih interesov*.

4. *Razbremenitev* vseh državnih centrov odločanja s prenosom nalog in konfliktov na regionalne enote.

5. Varovanje statusa quo pred radikalnimi političnimi spremembami z nadomeščanjem institucionalne sile s kompromisom na način, da se določene skupine, enote, organi itd. »opremijo« z močjo veta (Abromeit, *ibid*, s. 137–138; o tem glej tudi v R. Römheld, 1987, s. 222–225).

S tovrstnim sistemom – ki naj bi hkrati *zmanjšal konfliktno potenco* konkurenčne večinske demokracije ter ga obogatil z dodatnimi oblikami odločanja in s tem

varovanja tistih, ki so iz sistema odločanja izločeni (torej delni transfer vladajoče politične kompetence na opozicijo), bi poleg uresničitve načela »strog« decentralizacije zahteval tudi korekturo v smislu druge zbornice – simpatizira tudi slovenska opozicija, zlasti liberalni demokrati, ki so tradicionalno blizu t. i. »novi« paradigmi politike tudi zato, ker se z »lastno« historično tradicijo ne morejo legitimirati. Nedvomno ima na slovensko levoliberalno politično sceno vpliv tudi D. Held s svojo teorijo *demokratske avtonomije*, ki je »soft«-kritika parlamentarizma. Tudi Held namreč predpostavlja *dvozborno strukturo parlamenta*, zasnovanega na proporcionalni reprezentanci oziroma t. i. statistični reprezentanci. Parlamentarno strankarski transfer je kombiniran z neposrednimi oblikami kolektivne akcije (zborovanja, referendum, delegati). Sicer pa Held dobro percipira političnokulturni trend mlade generacije 80. let, ko pravi, da je »svoboda od politike« bistven del sobodne politične kulture (Held, 1989, s. 273 idr.).

Eden od osrednjih zastopnikov paradigme »meje večinske demokracije« je Bern Guggenberger, ki je tako kot večina somišljenikov problematičnost večinskega odločanja argumentiral s spremembo narave »predmetov« odločevanja oz. vprašanj, ki naravno sodijo med vseobča oz. se neposredno dotikajo vseh (jedrska energija, oboroževanje, itd.). Predstavniki te paradigme, ki zavračajo večinsko načelo iz nasprotnih pozicij kot elitisti, postavljajo tezo, da pomeni »politika iz baze izziv za parlamentarno-večinsko demokracijo« (B. Guggenberger/C. Offe, 1984, s. 8.). Guggenberger in Offe priznavata potrebo večinskega sistema v modernem sistemu političnega odločanja. Nikakor pa ga nimata za edinega in edino normalnega pri urejanju in poenotenju diferenciranih interesov družbe. Namreč cilj vsake politike je poenotenje politične volje iz dane različnosti in večinska odločitev je le en od mnogih mehanizmov z vrsto pomanjkljivosti, ki rahljajo legitimnost celotnega sistema *večinske demokracije* (ta pojem je za omenjena avtorja sicer *pleonazem*, saj se pojma demokracija in večinska vladavina nikakor ne pokrivata).

Usmeritev (post)moderne politične paradigme na *manjšine* in na *majhne življenjske enote* (»small is beautiful«) se počasi vrača kot »splošna zavest« (*Regine Roemheld*, 1987, s. 229). Po mnenju mnogih so v sistemu odločanja »racionalni« element. Na to pristajajo tudi nekatere ekonomske teorije federalizma, ki iščejo najboljše rešitve sistema odločanja na konfliktnih področjih politike, kjer naj bi bil eden od kriterijev dovoljšnja majhnost enote odločanja (»by smaller groups of like-minded people«, R. Dahl).

Regine Roemheld je predlagala, da bi se množica »demokratskih manjšin« (majhnih političnih strank) vključila v proces političnega odločanja z enakopravnim sodelovanjem v javnih medijskih dialogih, kar naj bi bil dodaten način integracije manjšin v proces političnega odločanja.

Pri dosednji rekonstrukciji najsodobnejših kritik parlamentarizma se uveljavlja dvoje: na eni strani gre za porast participativnih teženj, pri čemer dobivajo prednost obrazci množične kolektivne akcije mimo ustaljenih, »konvencionalnih« kanalov politične komunikacije, se pravi mimo strankarsko-parlamentarnega sistema. Ta obrazec kolektivne akcije in politične participacije so v zgodnji fazi prakticirala nova družbena gibanja. Po drugi strani pa je bila njihova politika neparticipativna, samoobrambna, osredotočena na to, da ščiti svoje življenjsko okolje, »geta« in niše pred posegi države ali skupnosti in nikakor ni usmerjena v to, da bi njihov interes postal obči. Ta politika se je včasih sprevrgla v politiko *rezistence*. Tovrstna avtonomistična ravnanja lahko razumemo kot logično in celo zakonito posledico (J. E. Lane, 1981, p. 321–349) nezmožnosti uveljavljanja manjšinskih interesov.

Tudi Beyme je ugotavljal, da nova družbena gibanja ne zahtevajo reprezentance, marveč avtonomijo (K. V. Beyme, 1982, p. 3.), ne svobodo »za«, marveč »od«; manjšinska drža da je njihov stil. Do takšne ugotovitve je prišel tudi Offe: »Ne zahteva po predstavnstvu (ki bi lahko izboljšalo ali zaščitilo njihov položaj na trgu), temveč po avtonomiji« (Offe, 1986, s. 130), se pravi usmeritev v neparticipativno, samoobrambno, zaščitno politiko.

Po relativno kratkem času je bil del novih družbenih gibanj, pri čemer mislimo na zelene, prisiljen spremeniti svojo taktiko in se usmeriti v parlament. Kot nestrankarska stranka so postali del taiste politike, ki so jo nekoč zavračali. Res je, da so v parlament, zlasti nemški zeleni, prinesli nekaj svoje »politične ekstravaganče«, kot so denimo poskusi preprečevanja »osamosvajanja parlamentarcev od njihove notranjestrankarske in socialne baze« z reafirmacijo institutov *imperativnega mandata in rotacije* (B. Zeuner, 1985, s. 14), ki sta po svojem izvoru tradicionalna. Popolna zamenjava svobodnega oz. neodvisnega mandata – za katerega sicer delno drži Leibholzova ugotovitev, da pomeni v strankarski državi anahronizem – z imperativnim, bi kljub vsem političnim kršitvam neodvisnosti poslancev pomenilo konec modernega parlamentarizma. Tudi načelo rotacije ima kljub nekaterim pozitivnim učinkom v varianti »Jeder kann Politik machen« negativne učinke na parlamentarni sistem.

Zeleni kljub temu niso postali stranka novega tipa. Zapeli so se na t. i. tradicionalno paradigmo politike in v ničemer niso postali bistvena inovacija modernega političnega življenja, kakor so obljubljali. Morda so v tem smislu slovenski zeleni (ki so 1990. leta vstopili celo v konservativno vladno koalicijo) še bolj značilen zgled kot pa nemški. Znamenita trditev Petre Kelly, da je »predstavnik žab v parlamentu«, je postala zgodovinsko znamenje začetnega zagona mladega političnega gibanja, ki praviloma v svoji vehementnosti podira vse staro pred seboj. Za politične institucije pa je ta usoda še najbolj značilna.

Sklepne misli

1. Časovni cikli:

V 20. stoletju so se protiparlamentarna politična gibanja pojavljala ciklično. Po zgodnejših socialističnih in anarhističnih zavrnitvah (prvi val) sta izrazita dva cikla:

1. *obdobje med obema svetovnjima vojnama* (komunistična in leva socialistična gibanja, katoliška socialna gibanja ter fašizem in nacizem);

2. *obdobje 1965–1985* (protestna gibanja konec 60. let, »gibanje« neokorporativizma, socialistično samoupravljanje, nova družbena gibanja, vzpon neonacizma).

2. Tipologija protiparlamentarnih paradigem:

EKVIVALENČNE

a. avtokratske	fašistični korporativizem,
katoliški korporativizem,
diktatura proletariata (boljševizem)
b. plebiscitarne	čisti sistem gibanja svetov,
socialistično samoupravljanje
c. rezistence	neoanarhizem (terorizem), novi populizem,
radikalna protestna gibanja

KOEKSISTENČNE

a. subsidiaristična
(»ob«-sistemska)	neokorporativizem
ekonomska demokracija
b. korektivistična
(»v«-sistemska)	avtonomistična demokracija (»federalizem«)
dvozbornična	»bazna« in »lokalna« demokracija

Prihodnost protiparlamentarnih gibanj, pa tudi paradigem, je kljub ugotovljeni ciklični pojavnosti tvegano določneje napovedovati. Glede na nekatere nove procese v Evropi kaže, da so se paradigme ekvivalence, ki predpostavljajo totalno nadomestitev parlamentarnega predstavnštva, historično izrabile, kar pa ne more veljati za t. i. »soft« kritike parlamentarizma, ki iščejo dopolnila in reforme obstoječemu političnemu parlamentarizmu. Nasprotno, nekatera dopolnila lahko dodatno izpopolnijo demokratični parlamentarni sistem.

LITERATURA

- Abromeit H. (1984), Mehrheitsprinzip und Federalismus, V: Guggenberger/Offe, (Hrsg.), An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie.
- Adler M. (1926), Politische oder soziale Demokratie, Berlin.
- Alemann U. V./Heinze R. G., Hrsg. (1981), Verbände und Staat, Opladen.
- Bauer O. (1936), Zwischen zwei Weltkriegen, Bratislava.
- Beyme K. V. (1982?), A Theory of Alternative Interest Representation in The New Social Movement (rokopis).
- Crozier M. J. et al (1982), Kriza demokracije i participacija, Zagreb.
- Guggenberger B./Offe C. Hrsg. (1984), An der Grenzen der Mehrheitsdemokratie, Opladen.
- Heinze R. G. (1981), Verbandepolitik und »Neokorporatismus«, Opladen.
- Held D. (1989), Modeli demokracije, Ljubljana.
- Hübner E. (1990), »Schwerpunkte der heutigen Parlamentskritik«, Informationen zur politischen Bildung, 228, 3. Quart.
- Kautski K. (1893), Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie, Stuttgart.
- Kean J. (1990), Despotizem in demokracija, Ljubljana.
- Kelsen H. (1929), Von Wesen und Wert der Demokratie, Tübingen.
- Lane J. E. (1981), »Principles of Autonomy«, V: Scandinavian Political Studies, No. 4.
- Lenin V. I. (1979), Država i revolucija, Beograd.
- Marko J. et al (1987), Demokracija und Wirtschaft, Wien-Köln, Graz.
- Offe C. (1986), Družbena moč in politična oblast, Ljubljana.
- Offe C. (1987), Nova družbena gibanja: izziv mejam institucionalne politike, Ljubljana.
- Pelinka A. (1972), Stand oder Klasse?, Wien.
- Rizman R. ur. (1986), Antologija anarhizma 2, Ljubljana.
- Romheld R. (1987), »Politikvermittlung als Problem demokratischen Minderheiten«, V: Sarcinelli U. (Hrsg.) Politikvermittlung, Stuttgart-Bonn.
- Rörich W. (1981), Die repräsentative Demokratie, Opladen.
- Samaržič S. (1987) Demokratija saveta, Beograd.
- Simon K. (1987), »Komunale Demokratie - eine Politikvermittlungs-Idille?«, V: Sarcinelli (Hrsg.), Politikvermittlung, Stuttgart-Bonn.
- Spann O. (1930), Gesellschaftslehre, Leipzig.
- Tourain A. (1987), »Social Movements: Participation and Protest«, Scandinavian Political Studies, No. 3.
- Zeuner B. (1985), »Parlamentarisierung der Grünen«, Prokla, Nr. 4.
- Zver M. (1989), Modeli demokracije v politični misli avstromarksizma, RI, FSPN.

LUIGI GRAZIANO

Stranke in lobiji

(Razmislek o ameriškem primeru)

Ta razprava, ki jo je treba razumeti kot delovno verzijo, se opira na empirični študij lobijev, njen končni cilj pa je raziskovanje nekaterih vidikov lobizma v Italiji in ZDA. Raziskava se je doslej nanašala predvsem na ameriški primer, zasnovan